

Гусарев С. Д., доктор юридичних наук, доцент,
начальник кафедри теорії держави та права
Київського національного університету внутрішніх справ України
Потапов Г. Г., кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії держави та права
Київського національного університету внутрішніх справ України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Київський національний університет внутрішніх справ України

У статті характеризуються основні тенденції розвитку правової дійсності в Україні та світі, розкривається зміст найважливіших проблем сучасного правознавства, визначаються перспективи майбутніх досліджень.

Ключові слова: правова дійсність, сучасне правознавство, юридична наука, поняття правопорядку, теорія правових реформ.

В епоху глобалізації та постмодернізму ідеї і цінності правової державності стали одним із головних орієнтирів процесу оновлення інститутів державної влади, громадянського суспільства в Україні, здійснення радикальних політичних і економічних перетворень. У зв'язку з цим, великі сподівання покладаються на правову реформу: оновлення системи законодавства, підвищення загального рівня правової культури, посилення ролі судової влади, зміцнення правоохоронної системи тощо.

Вибраний курс перетворень в державах СНД в кінці ХХ століття, здійснювався на основі «роздержавлення» і приватизації соціалістичної власності, такими засобами та темпами, які привели не до класичних капіталістичних ринкових відносин, а до так званої нефеодалної ситуації, ознаками якої стали: відсутність в державі єдиного правового поля, спільного правопорядку, єдиної законності, девальвація ролі закону, бездіяльність загальних правових принципів і норм, конкуренція джерел права, різнобій і протиріччя між різними нормативними актами, роздробленість, мозаїчність і хаотичність правової регуляції та корпоративний «сословно-цеховий» характер різних право чинів і правових статутів.[10]

Всі ці події та явища в деякій мірі характерні і для України, які визначаються сучасними фахівцями як прояви правового нігі-

лізму, неповаги до закону та права й панування так званої «політичної діяльності».[15]

Негативні характеристики стану правопорядку та законності в Україні були зазначені також у виступі Голови Верховного суду України Василя Онопенка (13 листопада 2008 року): відсутність системної і суспільно орієнтованої судової реформи, ускладнення ситуації в сфері вітчизняного судочинства (суди виявилися втягнутими у схеми маніпуляції із землею, незаконним набуттям права власності, узаконенням самочинного будівництва); низька якість складання й оформлення судових рішень (набуває поширення таке небезпечне явище як підроблення зацікавленими у справі особами судових рішень та їх використання).

Аналізуючи інші проблеми судової та правоохоронної діяльності, доповідач прийшов до висновку, що без судової реформи Україна взагалі не може відбутися як демократична, правова і соціальна держава. [8]

Такий стан речей пояснюється рядом причин економічного, політичного, організаційного, ідеологічного та правового характеру, які разом можна назвати неготовністю українського суспільства до ринкових випробувань та політико-правових перетворень.

На превеликий жаль, доводиться констатувати колосальні втрати духовного та матеріального змісту, як результат глибокої сис-

темної кризи у суспільстві, яка за характером та масштабами поширення кваліфікується як світова.

В цьому контексті привертає увагу превентивний характер резолюції Міжнародного економічного форуму, що відбувся в Давосі (лютий 2008р.), у якій провідні вчені Західної Європи та США поінформували світове співтовариство про зріст цін на енергоносії та продовольчі товари, про системну фінансову кризу, що склалася у світі, а також про інші негативні явища та тенденції глобалізації в сучасному світі.

Зазначені негаразди економічного та політичного життя провідних країн світу, в тому числі і України, не могли не торкнутися й стану світового правопорядку. Криза загострила не тільки існуючі проблеми функціонування політичної або економічної сфери, але й підняла на поверхню серйозні недоліки правового порядку національно-правових систем. Прояви тероризму, загострення національних конфліктів, територіальні претензії — ось неповний перелік актуальних проблем сучасності, вирішення яких необхідно здійснювати за допомогою як міжнародно — політичних, так і правових засобів впливу.

На рівні здійснення внутрішніх функцій держави актуальні питання подолання кризових явищ, стабілізації суспільного життя багато в чому пов'язуються з діяльністю органів охорони правопорядку, судової системи, інститутами захисту прав та свобод громадян, а також діяльністю наукових правових установ, закладів юридичної освіти.

Питання стану сучасної юридичної науки — це питання її ефективності, відповідності стану та умовам соціального життя, спрямованості на вирішення життєво важливих соціальних проблем за допомогою правових засобів. У цьому контексті не випадково основними проблемами сучасного правознавства стали євроінтеграційні проблеми розвитку правової системи, забезпечення прав та свобод, правопорядку, законності, гармонізації законодавства, підвищення рівня правової культури, які разом відбивають як соціальну проблематику кризового суспільства в Україні, так і напрямки правових досліджень.

Слід погодитися із сучасними дослідниками, що, як це не дивно, після 60-80 років

минулого століття поняття правопорядку знаходиться на периферії вітчизняної правової теорії. Певною мірою це пов'язано з його інтегративною природою — залежністю від домінуючих теорій праворозуміння, варіативністю змістовних, структурних та функціональних інтерпретацій, безпосередньою пов'язаністю з правовою практикою. [6]

Не викликає сумнівів, що дослідження правопорядку є прерогативою наукових установ правоохоронного відомства, до яких відноситься і КНУВС, і що в сучасних умовах плюралістичного осмислення правової реальності особливого значення набуває методологічний аспект дослідження правопорядку та його філософських засад, зокрема. Проте проблемним моментом є не стільки власне поняття правопорядку, скільки теоретичне прогнозування тенденцій його розвитку, моделювання умов та механізмів забезпечення відповідно до окремих галузей народного господарства або сфер діяльності.

Стратегічний напрям сучасної Української держави — входження в європейський простір — вочевидь актуалізує проблему порівняльно-правових досліджень. Ці дослідження мають за мету піднести національну правову науку і освіту до рівня транснаціональних та уніфікувати їх. Цим самим забезпечується вимога збереження самобутності національного правового устрою та наближення до європейських та світових стандартів, до яких підійшло людство на початку ХХІ ст. Порівняльно-правові дослідження, їх проблематика є одним з провідних напрямів наукових досліджень сьогодення. Дана сфера аналізу характеризується, з одного боку, підвищеною складністю, оскільки потребує знань не тільки в галузі теорії держави або теорії права, але й досить часто спеціальних, галузевих, прикладних знань. З іншого боку, складність дослідження обумовлена і тими процесами, що мають сьогодні місце у світовому міжнародному розвитку.

З точки зору проблем сучасної методології — виклик часу вимагає від нас пошуку нового системного підходу до вирішення завдань юридичної науки на основі синергетичної парадигми, яка передбачає проведення аналізу проблеми на п'яти рівнях. Вищими рівнями є міждисциплінарний, трансдис-

циплінарний та наддисциплінарний. Це ті рівні осмислення та відповідні їм методи пізнання постнекласичної науки, які допоможуть науковцям визначити кінцеві причинності явищ, виявити еволюцію того чи іншого процесу, щоб не допустити довготривалої кризи, яка різко виснажує адаптаційні можливості системи, та віднайти перспективні управлінські параметри.

Як представники наукових та навчальних закладів правоохоронного відомства, ми маємо знати, що у праві та моральності постійно знаходять свій прояв такі оцінні категорії, як справедливість, обов'язок, совість, відповідальність, основу яких складають особисті переконання співробітника ОВС про добро, зло, законне і незаконне.

Тому поряд з виокремлення синергетичної парадигми, збереженням актуальності парадигм соціологізму та позитивізму у методології сучасного правознавства спостерігається стійка тенденція поширення деонтологічного підходу у вивченні проблем правоохоронної діяльності та деяких інших питань, де результат діяльності значною мірою залежатиме від особистості виконавця, його рівня професійної культури. Визнання права і моралі як парної категорії у визначенні нормативної бази правоохоронної діяльності є одним із знаменних досягнень сучасної юриспруденції наприкінці ХХ століття. Цей методологічний підхід сприяє поєднанню декількох проблем правоохоронної сфери: проблем соціальної ролі правоохорони; проблем психологічного рівня, а також проблем системи професійної підготовки, правового виховання, моральної відповідальності.

На користь деонтологічного методу та підвищення ролі культурного фактору наведемо приклади даних соціологічного дослідження довіри громадян до поліції (міліції) в державах Східної та Центральної Європи: в Естонії довіряють 45 відсотків громадян, не довіряють – 31 відсоток; відповідно – в Угорщині: 43-32%; Чехії – 28-48%; в Росії – 15-65%; і в Україні довіряють – 15 відсотків і не довіряють – 75 відсотків респондентів.

На фоні глобалізаційних та інтеграційних процесів виокремлюється проблема гармонізації різних правових систем, систем

національного та європейського права, здійснення яких не відбувається механічно.

По-перше, продовжує діяти принцип державного суверенітету кожної країни. По-друге, кожна країна має багато особливостей, які слід оберігати і не втрачати в ході інтеграційних процесів. По-третє, ще не вироблено універсальних механізмів гармонізації відповідних правових систем. Крім того, мають місце істотні недоліки в теоретичному розв'язанні відповідних проблем, що стримує їх практичне вирішення. [3]

Стратегія щодо ЄС передбачає адаптацію законодавства України до законодавства ЄС шляхом реформування та поступового приведення її правової системи у відповідність з європейськими стандартами. Для цього потрібне глибоке вивчення нормативних актів Європейського Союзу з урахуванням того, що право ЄС – не застигле явище, а динамічна система. Потрібні також пропозиції для законодавця, спрямовані на стабілізацію національного законодавства, щоб уберегти його від частих змін у майбутньому. [14]

Наступний актуальний напрям правових досліджень – теорія правових реформ – пов'язується з оновленням державності в Україні, національної правової системи та передбачає виокремлення нових системних характеристик та правових обґрунтувань. Потреба в даному науковому напрямку сформувалася під впливом різних факторів. Насамперед, виявило себе прагнення до міждисциплінарного синтезу, до переосмислення традиційних інститутів. До запровадження нового понятійно-категоріального апарату. Даний науковий напрямок став можливим лише на конкретному історичному етапі розвитку державно-правової думки, коли емпіричні дані і концептуальні ідеї та розробки, накопичені в рамках різних традиційних галузей наукових знань, набули нової якості.

Визначаючи теорію правових реформ у якості самостійного наукового напрямку, необхідно позначити коло проблем, що охоплюються його предметом: визначення поняття правової реформи, його співвідношення з реформами іншого характеру; багаторівневу природу і різноманіття проявів правової реформи; проблеми періодизації та типології; формування понятійно-категоріального апа-

рату; функціональні характеристики правової реформи. Отже, у даному науковому напрямі поєднуються історичний, загальнотеоретичний, політичний аспекти пізнання, а саме теорія є результатом прояву комунікативної функції юридичної науки.

Окремої уваги заслуговує й питання науково-дослідної діяльності в системі МВС. У 2008 р. відділеннями Академії правових наук України опрацьовано 1017 дисертаційних досліджень, затверджених у 2007 р. з проблем держави та права. Приблизно 20% тем від загального переліку отримали зауваження, а половина з них, які затверджувалися Вченими радами навчальних і наукових закладів системи МВС, були піддані критиці. Хоча цей негатив становить лише 10%, проте яскраво свідчить про неузгодженість наукових інтересів дослідників із потребами правової практики. [11]

Нашим аспірантам, докторантам, здобувачам слід взяти до уваги цю інформацію та орієнтувати свої дослідження на актуальні проблеми сучасності, які і визначають головні напрями та зміст перспективних наукових пошуків.

Право є інституціалізованим явищем — воно компонент усіх соціальних сфер. На сучасному етапі ключовим ланцюгом стає розробка на загальнотеоретичному рівні, а також і на рівні спеціальних юридичних дисциплін проблематики оптимальних юридичних конструкцій, які на основі засадничих правових ідей, світової юридичної культури і сучасного практичного досвіду здатні забезпечити соціальний прогрес та діяльність правоохоронних органів. Це, перш за все, юридичні конструкції правопорушення, юридичної відповідальності, законності, правопорядку, правових відносин, механізму правового регулювання тощо.

Увагу дослідників університету повинна привернути й проблематика концепції цивільного права, яка має сприйматися в контексті історичного процесу, яка за змістом і рівнем розвитку стає вищою до попередніх концептів права. За цією концепцією кожний забезпечується рівним правом на однаковий для всіх мінімум власності. Розмір цього мінімуму та самої суспільної власності всіх громадян буде залежати від співвідношення

сил, претензій і інтересів в відповідному суспільстві, ступеня його багатства, рівня життя населення, які відображають зміст відповідного «суспільного договору» про власність.

Тільки через мирні реформи конституційно оформленої влади, а не революційно-приму-совими заходами можна забезпечити в державі всезагальні основи свободи, права, власності та державності. Як свідчить історичний досвід — революції не соціалізують, а біологізують людей, провокують та розвивають почуття ненависті, звірства, жорстокої боротьби. Революції не збільшують, а скорочують усі базові свободи.

В полі зору науковців повинні постійно бути й проблеми профілактики правопорушень, вивчення досвіду держав, які досягли успіху в цьому напрямі. В першу чергу це Скандинавські держави, де каральні міри є лише доповненням до соціально-економічних заходів. Так, наприклад, в 2006 році у Швеції до осіб, визнаних винними у здійсненні злочинів, було застосовано штрафних санкцій — до 54%, позбавлення волі — 12%. [10,803-813]

Гостро актуальними залишаються проблеми дослідження та напрацювання ефективних засобів боротьби з корупцією, яка на думку провідного російського кримінолога сучасності В.Лунеєва «стала нашою конституцією, а безвідповідальність за неї — повсякденною практикою», і що тільки на шляху правового контролю ринкових корупційних технологій можливо розірвати порочні кримінальні кола. [2] Слід додати, що питома вага користі в злочинній поведінці людей досягає 80-90 відсотків, а по корупції серед 180 держав Україна посідає 143-є місце (рейтинг було складено по 10-бальній системі).

В контексті рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31 жовтня 2008 року, та Указу Президента «Про стан корупції в Україні» від 27 листопада 2008 року нам слід активніше займатися цією проблемою, а також проаналізувати досвід боротьби з корупцією в найменш корумпованих державах світу: Данії, Швеції, Фінляндії, Нідерландах та Канаді. [7]

Повчальним, наприклад, в цьому плані для України та інших країн є правовий досвід Швеції, де для контролю за законністю діяльності урядових департаментів парламент ви-

бирає омбудсманів, один з яких контролює сферу державного адміністрування. У разі грубого порушення законності омбудсман має право порушувати кримінальне переслідування, а також виступати обвинувачем у суді. [9]

В останні роки певний позитивний досвід жорстокої боротьби з корупцією накопичено також в Китаї [13], правова система та система державного управління якого не схожі на Українські реалії, проте форми і методи боротьби з корупцією, суть якої у зв'язку з географічними параметрами не змінюється, можуть бути взяті на озброєння українськими охоронцями правопорядку.

Деякі науковці констатують тенденцію вповільнення темпів розвитку науки. Якщо ХХ століття стало століттям спеціалізації науки, системного аналізу, розчленування загальної картини світу на багатоманітність окремих фрагментів, то ХХІ століття стане століттям повернення до цілісності, до всезагального осмислення проблем.

На нашу думку ключовою повинна стати проблема вибору норм, цілей та пріоритетів державно-правового розвитку в умовах, коли реальністю світу є глобалізація та поліцентричність, що виявляються як процеси об'єктивні, закономірні.

В сучасних умовах, на думку провідного професора Гарвардського університету Семюеля Гантінгтона, на зміну держави та ідеологіям прийшли сім – вісім цивілізацій, які стали рушійною силою майбутньої глобальної політики. Ще в 1996 році Гантінгтон зробив висновок, що американська гегемонія добігає свого кінця, а Західна Європа спільно з США, як основна цивілізація, більше не володіє економічною чи демографічною динамікою. [1] Тому науковцям – представникам теоретичних, історичних та галузевих наук треба переорієнтувати свої дослідження на проблематику визначення місця і ролі майбутньої України в економічному, соціальному та правовому просторі на карті світу, на можливі наслідки протистояння цих восьми цивілізацій, а також на те, які вищі універсальні цінності та пріоритети держави зможуть стверджуватися у відносинах з західно-європейською, китайською, ісландською,

індійською, африканською та іншими цивілізаціями.

Проте, на жаль, цивілізаційна філософія та методологія поки що не стали розповсюдженими засобами наукового пізнання правового устрою країн світу та світових співтовариств, для яких тип цивілізації є визначальним фактором в організації суспільного життя або взаємодії.

Нещодавно Китай прийняв «Проект 211», який передбачає забезпечення умов, щоб до 2021 року 100 вузів держави зайняли першість у світі. Уже зараз в Китаї термін навчання в магістратурі по спеціальності «Правознавство» складає три роки, а китайський студент – це особа з особливою філософією та відповідним станом життя, де панівними пріоритетами визнаються підкорення традиціям, а також сумлінне зосередження та чіткий розпорядок дня. Взагалі в сучасному Китаї запроваджуються та розвиваються вищі традиційні цінності: культ освіти, відданість сім'ї та законно слухняність. [5]

Всесвітньо відомий фінансист та меценат Дж. Сорос проаналізувавши епоху помилок останніх десятиліть, серед яких головними визначено ринковий та релігійний фундаменталізм, неоконсерватизм та соціальний дарвінізм пропонує, щоб уряди і міжнародні інститути визначили і унормували пріоритети світового відкритого громадянського суспільства – в якому економічні суб'єкти могли б вільно конкурувати один з одним в рамках цих загально правових норм. В цьому суспільстві першочерговими повинні стати якісно новий рух за права людини, за охорону навколишнього середовища, протидія корупції та «ресурсному прокляттю», тому що «наша цивілізація тримається на енергії, і світова енергетична криза здатна її знищити». [4]

Вважаю, що з метою поглиблення наукового потенціалу, наближення до розв'язання зазначених вище науково-теоретичних та практичних проблем правової дійсності України нашим науковцям слід об'єднати свої зусилля з правознавцями інших навчальних та наукових закладів України, з Інститутом держави та права НАН України ім. В.М. Корецького, зокрема. Слід активніше моніторити сучасні соціально-правові проблеми та проблеми правового майбутнього України,

пропонувати політичній та правничій еліті наукову стратегію та тактику прогресивного розвитку незалежної української державності.

Література

1. *Ахметшин Н. Х.* Политико-правовые аспекты борьбы с коррупцией в КНР/ Государство и право. 2008, №8. – с. 56-63.
2. *Ведерникова О. Н.* Теория и практика борьбы с преступностью: Скандинавская уголовно-правовая и криминологическая модель / Государство и право / 2008. – № 7. – С. 53-61.
3. *Гомонай В. В.* Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з правом Європейського союзу // Наук. вісник Ужгородського націон. Університету, серія Право.- 2008. – № 10. – С. 25-28.
4. *Заграниця/2008*, вересень, № 18.
5. *Заграниця/2007*, грудень, № 49.
6. *Крижанівський А.Ф.* Феноменологія правопорядку: поняття, виміри, типологія / Одеська націон. юрид. акад. – О.: Фенікс. – 2006. – 196с.
7. *Лунев В. В.* Коррупция в России // Государство и право. 2–7, № 11. – С. 25-27.

С.Д. Гусарев, Г.Г. Потапов

Актуальные вопросы современного развития юридической науки в Украине.

В статье характеризуются основные тенденции развития правовой действительности в Украине и мире, раскрывается содержание наиболее важных проблем современного правоведения, определяются перспективы будущих исследований.

In this article an author consider the basic progress of legal reality trends in Ukraine and world, also opens up maintenance of major problems of modern jurisprudence, the prospects of future researches in legal science of Ukraine.

8. *Політична стабільність – запорука успішної судової реформи./Урядовий кур'єр.* 2008, 15 листопада.

9. *Правительство в зарубежных странах: Учебное пособие/ Под ред. проф., д.ю.н. А. Н. Козырина и доц., к.ю.н. Е. К. Глушко.* – М.: Ось-89, 2007. – 238 с.

10. *Проблемы общей теории права и государства.* – Учебник для вузов / Под общ. ред. академика РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсесянца. – М.: 2006. – 875 с.

11. *Рабінович П.* Корисні інформаційні видання про вітчизняні дисертації з правознавства // Право України. – 2008. – № 9. – С. 158-159.

12. *Сорос Дж.* Эпоха ошибок: мир на пороге глобального кризиса. – М.: 2008. – с.195.

13. *Урядовий кур'єр/2008*, 2 грудня.

14. *Шемшученко Ю.* Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з європейським правом. // Вісник академії правових наук. – Випуск 3(38). – с. 106-112.

15. *Шемшученко Ю., Ющик О.* Політика, право, Конституція // Право України. – 2007, № 8. – с. 6-8.